

М. НОВИЦЬКА
(Київ)

ДО ПИТАННЯ ПРО ТЕКСТИЛЬ ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Досі не виявлено ніяких залишків тканин Трипільської культури, і навряд чи вони де-небудь збереглися.

Проте, детальне вивчення трипільської кераміки дає багатий матеріал для висвітлення питання про ткацтво трипільців.

На етапі, який ми тут розглядаємо, „трипільець“ використовував кераміку, виготовляючи собі знаряддя текстильного виробництва — грузила та прясельця. Це дає можливість робити деякі здогади про структуру верстатів. Крім того, гончарі користувалися іноді тканинами як допоміжним матеріалом, підкладаючи ганчір'я під денця посудин під час їх виробництва. Внаслідок цього на денцях деяких посудин добре збереглися відбитки тканин, структуру яких можна легко визначити.

Звичайно, це не є початком ткацтва. Кераміка не може розкрити найперших кроків текстилю, бо виникла пізніше, а саме, як указує Енгельс¹, на вищому ступені варварства, в той час як ткацтво з'явилося в епоху дикунства.

Особливо цінний матеріал для вивчення ткацтва у трипільців дають розкопки С. С. Гамчеика. У вересні 1929 р. в урочищі Суха Стіна, біля с. Стіна Томашівського району на Тульчинщині, на ділянці 1—4, серед залишків печини і фрагментів посуду Трипільської культури, С. С. Гамченко знайшов, крім прясельця і грузил, 6 фрагментів денець з відбитками текстилю на зовнішньому боці². Крім того, під час лабораторного оброблення від одного денця відвалився кусок, і на внутрішніх повернях відколу обох фрагментів теж виявлено відбитки тканини. Можна припустити, що під час вироблення посудини під її денце випадково потрапила зібгана ганчірка і зробила в ньому ямку з відбитком своєї поверхні. Помітивши це, гончар загладив ямку м'якою глиною, яка, в свою чергу,

¹ Енгельс, Походження сім'ї, приватної власності і держави, 1932, с. 21—27.

² Про них між іншим згадує Т. С. Пассек, Трипільська культура, Науково-популярний нарис, К. 1941, с. 57.

щільно пристала, відбивши перший відбиток. Намокнувши в воді під час лабораторного промивання латка відпала, але при накладанні на старе місце щільно до нього притулилася, і кожному опуклому місцю одного фрагмента відповідає заглибина другого. Це не дає можливості припустити, що під час вироблення посудини всередину потрапила тканина, яка під час обпалу згоріла.

Ще раніше Е. Штерн³ в Петренах теж знайшов кілька фрагментів денець з відбитками тканин і одну посудину типу кратера з денцем, зробленим на тканинній підстильці.

Щодо кераміки з розкопів М. Ф. Болтенка⁴ Усатівського Великокуяльницького поля культурних залишків так званої „Усатівської культури“, що відповідає Трипільській культурі пізніших часів, то вони дають

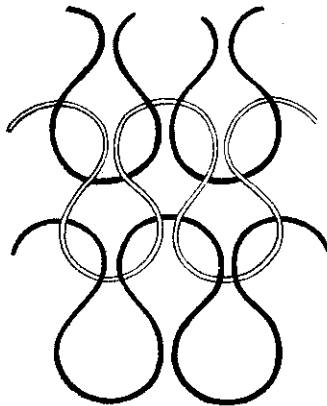

Рис. 1. Схема в'язання.

відбитки не тканини в безпосередньому розумінні цього слова, а грубого плетива, схожого в деяких зразках на плетиво з лика і навіть прутків. Тому можна не спинятися на них.

Отже, головним матеріалом для нашого аналізу тканин є відбитки тканин з розкопів Гамченка. Інструменти, вживані при виробленні тканин, трапляються майже скрізь. Для цієї роботи було використано збірку Київського історичного музею.

Усі згадані фрагменти кераміки зберегли відбитки двох зовсім різних типів текстильних виробів⁵: по-перше, плетіння, що утворюється рядом петель, зроблених за допомогою спиць або крючка, з одної довгої нитки (рис. 1), і, по-друге, тканини в безпосередньому значенні цього слова, яка утворюється внаслідок переплетення двох систем ниток — основи і підкання.

³ Е. Штерн, Довісторическая греческая культура на юге России, Труды XIII АС. т. I, с. 33.

⁴ М. Ф. Болтенко, Раскопки Усатовского Большекуяльницького поля культурных остатков, Вісник Одеської комісії краєзнавства, № 2—3, 1925, Відбиток, с. 13.

⁵ Мікроскопічний аналіз відбитків тканин з розкопів С. С. Гамченка провадився в лабораторії Хіміко-технологічного інституту Академії наук УРСР.

Залежно від того, як переплітаються основа і підкання, бувають різні типи тканин. Найпростіше переплетення — так зване полотняне або граденалеве, де кожна нитка основи переплітається з кожною ниткою підкання, послідовно огинаючи одна одну то згори, то знизу (рис. 2). Одна група наших відбитків дає це просте полотняне переплетення, а друга є деякою видозміною його: нитки підкання так тісно збиті, що майже зовсім ховають нитки основи (рис. 3). Таке переплетення буває, наприклад, в українських килимах.

Плетіння є лише на одному фрагменті деця (рис. 4): тут відбулося своїм лицевим боком найпростіше плетіння на спицях. Воно починається з того краю, де фрагмент має деяку заокругленість. Рельєф відбитку не скрізь однаковий. Обидва діаметри петель дорівнюють переважно

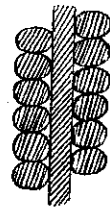
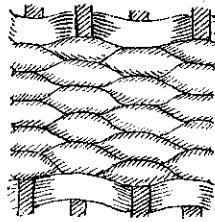
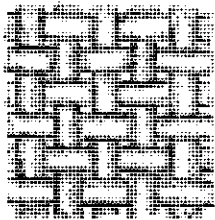

Рис. 2. Схема полотняного переплетення.

Рис. 3. Схема полотняного рипсовидного переплетення.

5,5 мм. Нитка не кручена, а лише прядена так, що волокно йде в напрямі правого кручення (звичайна різь гвита). Нитка не дуже рівна, в 1,9—1,3 мм завтовшки.

Аналогічні знахідки нам невідомі, але в селищах на палях, за Ебертом⁶, були нібито знайдені спиці для плетіння.

У розкопах Сосновського⁷ (1928 р.) Андронівського могильника біля улусу Орак Хакаської округи було знайдено плетіння, але вироблене не на спицях, а крючком.

Переходячи до вивчення тканини у вузькому розумінні цього слова, почнемо з тих зразків, які мають звичайне полотняне переплетення. Їх відбитки є на чотирьох фрагментах (рис. 5—9).

Фрагмент деця (рис. 5) зберіг відбиток тканини полотняного переплетення. На ньому нитки, що йдуть у напрямі а—а¹, значно рівніші, тонші (0,9—1,0 мм) і лежать правильніше (паралельно одна одній), ніж перпендикулярні їм нитки, які не такі рівні, мають 1,0—1,5 мм завтовшки і часом перекривають перші трохи навскіс. Це дає можливість вва-

⁶ Ebert M., Reallexikon der Vorgeschichte, Berlin, 1924, s. 29.

⁷ Г. П. Сосновский. Древнейшие шерстяные ткани Сибири, Проблемы истории докапиталистических обществ, 1934, № 2, сс. 92—96.

жати перші нитки (в напрямі $a-a^1$) за основу, а другі, їм перпендикулярні, за піткання.

У двох-трьох місцях видно так звані „близни“, де основа уривається і піткання перекриває підряд дві сусідні основи, після чого видно потовщення наново зсуканої основи. Щільність тканини в основі — п'ять ниток на 1 см, а в пітканні — шість. Нитки скручені з двох зліва, тобто протилежно напрямові різі звичайного гвинта. З одного краю видно немов би розщеплені нитки основи.

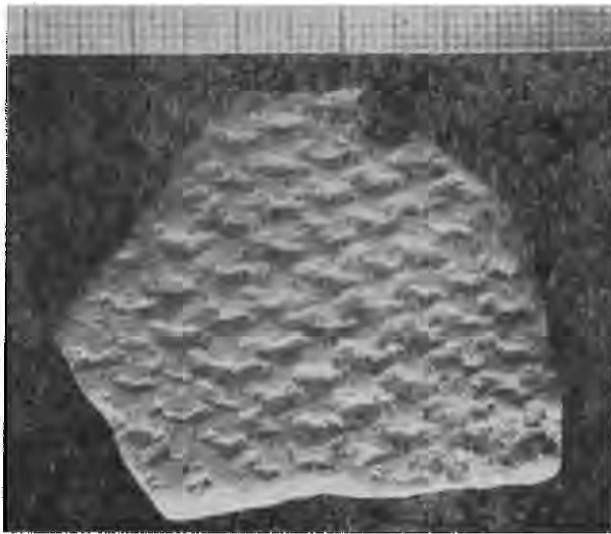

Рис. 4.

Фрагмент денця (рис. 6) має відбиток тканини теж полотняного переплетення, дуже стертий з одного краю. Щільність тканини така ж, як і в попереднього зразка — 5-6 ниток на 1 см. В одному місці неначе вузлик і зсув. Недалеко від прямого кута фрагмента видно знов близни, причому по всій довжині пропущена одна нитка основи і водночас перекриваються пітканням дві сусідні нитки основи. Цей дефект ткання визначає напрям основи по лінії $a-a^1$, а піткання перпендикулярно до нього. Основа тонша (0,7—1,1 мм), ніж піткання (1,0—1,5 мм). Нитки тільки прядені, з правим крученням.

Фрагмент денця (рис. 7—8), про який вже говорилося на с. 44, що з нього випала латка, дає відбиток найщільнішої та найрівнішої з розглянутих тканин, причому немає ніяких даних, щоб визначити напрям основи. Нитки скрізь майже однакові — 1,2 мм завтовшки, щільність 7 ниток на 1 см в обох напрямках. Як кручено нитку, виявити не вдалося.

Фрагмент (рис. 9) дає відбиток дуже деформованої, певне, зношеної тканини, теж полотняного переплетення.

Нитки в одному напрямі $a-a^1$ далеко тонші (0,7 мм), ніж нитки другого напрямку (1—2 мм). Щільність у напрямі довгої сторони фрагмента — 6 ниток на 1 см, а вузької — 5 ниток. Нитки тільки прядені, напрям кручення правий. Можна припустити, що основа розміщена в напрямі $a-a^1$, що піткання товстіше і, перекриваючи нитки основи, здебільшого похиле. Взагалі, як було вже сказано, тканина дуже деформована

Рис. 5.

Тканини видозміненого полотняного рипсоподібного переплетення відбилися на двох фрагментах (рис. 10—11) з села Стіна і на кераміці з Петрен (рис. 12—13).

Фрагмент (рис. 10) відбив тканину, в якій нитки основи натягнені рідше: чотири на 1 см, піткання, навпаки, щільно зсунуте, шість ниток на 1 см, внаслідок чого основа зовсім ховається під ним. І основа, і піткання лягають цілком правильними паралельними рядами, нитки ніде не уриваються і огріхів непомітно. Нитки піткання 1,4—1,6 мм завтовшки, основа — 1,1 мм. Нитка скручена з двох, кручення нитки ліве, а волокна праве.

Фрагмент (рис. 11) має відбиток тканини, аналогічної тій, що відбилася на попередньому фрагменті. Щільність в основі — три нитки на 1 см, в пітканні — сім. Товщина нитки основи 1,1—1,2 мм. Нитки скручені ліворуч.

Один відбиток тканини з Петрен видав Штерн⁸. Тут ми бачимо неповну половину денця, діаметром в 14,5 см, з дуже виразним відбитком тканини полотняного переплетення з майже цілком прихованою основою.

Другий відбиток подібної ж тканини (рис. 12) є на денці посудини типу кратера, а третій — на фрагменті денця (рис. 13) з дуже нерівно відбитою, пожмаканою, зношеною тканиною. Зношеність позначається на тому, що піткання подекуди розсунулося й оголило основу (вгорі направо).

Рис. 6.

На жаль, проаналізувати ці відбитки не вдалося, бо в нашому розпорядженні були лише видання і фото, ласкаво надіслані О. Ф. Лагодовською.

Отже, підсумовуючи всі висновки щодо характеристики тканини обох типів полотняного переплетення, треба сказати, що перша група

⁸ Штерн, Там же, табл. 7, рис. 10.

тканин має щільність і здебільшого однакову в основі і в пітканні, але не більшу семи ниток на 1 см, іноді в основі на одну нитку менше, ніж у пітканні.

Подібні тканини знайдено в селищах на палях⁹.

Друга група видозміненого полотняного переплетення, навпаки, має завжди різницю в щільності ниток основи і піткання на 2 або 4 нитки, тобто при чотирьох нитках основи — 6 ниток піткання, або при трьох нитках основи — 7 піткання на 1 см. Аналогічні тканини кінця неоліту знайдені А. Я. Брюсовим¹⁰ в Томіці Карельській, а також в Іспанії¹¹.

Товщина ниток основи і піткання в усіх розглянутих тканинах часом однакова, часом різна, причому, як видно, піткання здебільшого грубше і не таке рівне, як основа.

Рис. 7.

У трьох випадках (просте полотняне переплетення — рис. 5 і видозмінене — рис. 10—11) є нитки, зсукані з двох, їх товщина в найтоншому місці дорівнює 0,9 мм, а в найтовшому — 1,6 мм, причому нерівність однієї нитки доходить іноді 0,5 мм. Виходить, що первісні нитки повинні були бути досить тонкими (0,6 мм).

⁹ M. Forrer, Reallexikon der prähistorischen, klassischen und frühzeitlichen Altertümer, Berlin, 1907, Taf. 69. Леббок, Доисторические времена, М., 1876, с. 151.

¹⁰ Експедиція Московського історичного музею. Розкопи Брюсова в Карелії (матеріали з експедиції музею).

¹¹ Ebert. Там же, т. III, табл. 120.

На всіх інших зразках нитки лише прядені, причому найтонші до-рівнюють 0,7 мм, середні — 1,2 мм, а товсті у плетінні — 1,9 мм.

Усі первісні нитки скручені праворуч (волокно лягає в напрямі різі звичайного гвинта), в той час як зсукані нитки мають протилеж-ний напрям. У такому самому напрямі скручено і всі зсукані нитки з селищ на палях¹². За Сидоровим, це відповідає прядінню з вере-теном¹³.

Рис. 8.

Сказати щонебудь про матеріал ниток з розглянутих відбитків неможливо, бо фактура самої глини не досить ніжна і рівна для того, щоб відбити фактуру волокна (ні мікрофото, ні мікроаналіз нічого не допомогли).

Враження таке, що плетіння зроблене з вовни, тканини простого по-лотняного переплетення з рослинного волокна, а тканини видозміненого полотняного переплетення мають, можливо, рослинну основу і вовняне піткання.

Вивчення економіки так званих „трипільців“ говорить про поши-рення у них мотижного землеробства, вирощування ряду зернових куль-

¹² Forger. Там же, табл. 69.

¹³ А. С. Сидоров, О витье волокнистых веществ, Известия ГАИМК, т. VI, в. V, Л., 1930, с. 12.

тур, як, наприклад, пшениці, проса, ячменю, жита, рештки яких знайдено в багатьох місцях, а також і про розплід худоби¹⁴, між іншим, кіз і овець.

Якщо знайдені кістки овець та кіз дають підстави припустити використання в текстилі вовни, то відсутність решток якихось луб'яних рослин, як льон, коноплі та інші, позбавляє певного доказу вживання рослинних матеріалів у текстилі. Але можна припустити можливість вирощування і оброблення яких-небудь луб'яних волокон, якщо взяти до уваги такі міркування. По-перше, плетіння з різних волокон

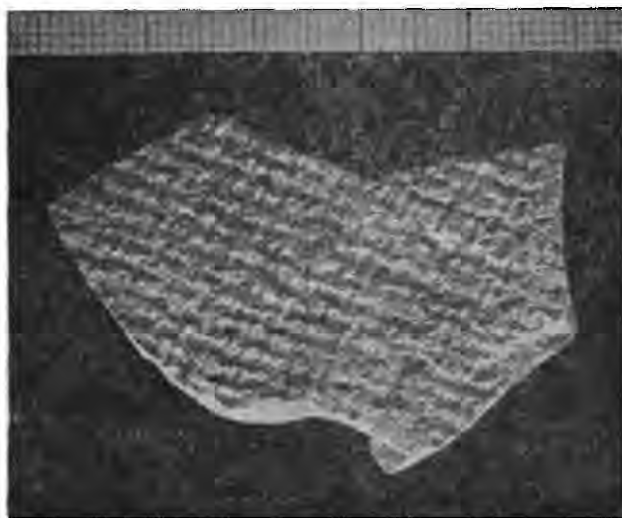

Рис. 9.

майже необроблених рослин, звичайно, попереджало ткання, а ручне ткання, за Енгельсом, теж використовує у вищому ступені дикунства ликові волокна. По-друге, неолітична кераміка оздоблена орнаментом із шворки ще до приручення свійських тварин. По-третє, відомо, що швейцарці часу будівель на палях, які були на тому ж етапі соціально-економічного розвитку, як трипільці, дуже добре обробляли льон. По-четверте, мотузки були потрібні трипільцям у великій кількості для рибальських приладь.

Нарешті, відомо, що землеробство у трипільців було досить розвинене.

Хвойка, кажучи про наявність примітивного ткання жителів землянок, так висловився про рослинні волокна: „Жителі... могли виробляти собі одяг не тільки з шкіри тварин, але й з волокон будь-якої рослини,

¹⁴ В. В. Хвойка, Раскопки 1901 г. в области Трипольской культуры, Записки отделения русской и славянской археологии РАО, т. V, вып. 2, с. 12. „Трипільська культура“ АН УРСР, К., 1941, с. 56, 88, 131, 159.

можливо, кропиви, або дикого хмелю, хоч ніщо не суперечить припущенню, що їм могли також бути відомі льон і коноплі¹⁵.

Довести це документально ми тимчасом ще не можемо так само, як і сказати що-небудь про способи оброблення волокна.

За допомогою яких інструментів і якою технікою були вироблені всі розглянуті тканини, з точністю визначити ще не можна. Зрозуміло, що дерево було одним з головних матеріалів прядильних і ткацьких інструментів, а решток цього дерева ще тимчасом ніде не знайдено.

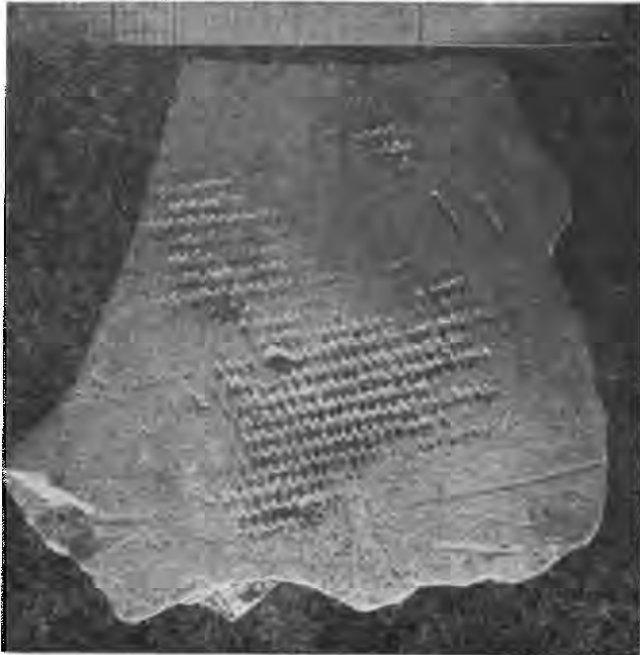

Рис. 10.

Збереглися майже тільки так звані прясельця й грузила. Ми кажемо „так звані“ тому, що під цією назвою у археологів і в музеях значаться різноманітні вироби, призначення яких часто ще не цілком розшифроване, а відсутність іноді точної їх паспортизації в музеях ще більш ускладнює це розшифрування.

Загальні нариси з історії докласового суспільства здебільшого не спиняються на текстилі та його інструментарії. Іноземні дослідники приділяли їм багато уваги, але все ж не прийшли до будь-яких певних висновків про призначення грузил і конструкцію верстатів.

Почнемо з питання про техніку прядіння, яка не викликає особливих труднощів внаслідок великої консервативності процесу прядіння. Ще

¹⁵ В. В. Хвойка, Каменный век Среднего Приднепровья, Труды XI АС, т. I, 1901, с. 800.

й досі при ручному прядінні на селі вживається найпримітивніше веретено, тобто дерев'яна паличка з потовщенням на одному кінці, яке надає йому обертового руху.

При виробництві шворок і досі вживають окремі прядильні кільця-пряслиця, зроблені лише з дерева. Діаметр їх тим більший, чим товща шворка. М. Ф. Болтенко в Усатові під Одесою знайшов одне кістяне веретено¹⁶.

Дерев'яне веретено з прясельцем і намотаними на нього нитками знайдено в другому місті Трої¹⁷. Глиняні прясельця, як твердить Штейнен, досі вживаються в Бразилії.

Рис. 11.

Отже, різноманітність форми, особливо розміру й ваги прясельць докласового суспільства, цілком логічно пояснюється різницею їх призначення, проте далеко не все те, що потрапляє зараз в групу прясельць, можна розглядати як справжні прясельця. Остаточна класифікація їх і з'ясування їх призначення не тільки в побуті цікавої для нас форми, але й протягом усього існування ще чекають свого дослідника.

Прясельця, призначені для прядіння, мають дірки неодмінно в центрі, добре вигладжені, з певними ознаками того, що в них вставлялося веретено, а вага їх коливається між 20—40 г, так само як і прясельць із селищ на палях. Вони мають форму або коліщатка, подібно до тих, які

¹⁶ М. Ф. Болтенко, Раскопки Большекуляницкого поля культурных остатков, Вісник Одеської комісії краєзнавства, № 2—3, 1925, Відбиток, ст. 13.

¹⁷ Forrer, там же, с. 57, „Webstube“.

вживаються, як було сказано, при виробленні шворок, або конусоподібні, або двоконічні. Іноді прясельця бувають орнаментовані¹⁸.

Отже, знахідки глиняних прясельць цілком підтверджують, що прядіння „трипільців“ з лівим крученням, як це видно з відбитків, справді відбувалося за допомогою веретен, а веретена мали окремі глиняні прясельця, що надягалися на них.

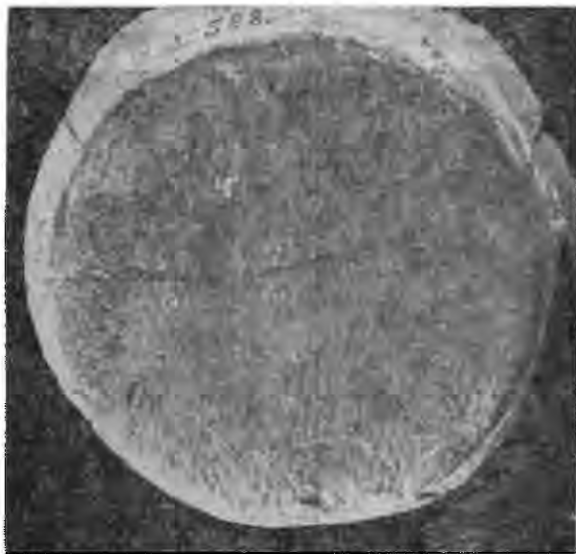

Рис. 12.

Питання про техніку ткання далеко складніше, тому що навіть найпримітивніші знаряддя для ткання вже настільки складні, що на підставі однієї якої-небудь деталі їх не можна відновити. Можна зробити лише деякі припущення.

Як було вже згадано, є велика група речей різноманітної форми: кулястої, грушеподібної, конічної, пірамідальної, бубликоподібної і т. д. з дірками в центрі, що називаються грузилами, часом з додатком „ткацькі“ або „рибальські“, часом зовсім без означення.

В іноземній літературі різні автори по-різному пояснюють їх призначення¹⁹.

Є здогад, що це ритуальні предмети культу вогню (Marton, Wosinsky), інші вважають їх за підставки для посудин під час готування

¹⁸ Коротке повідомлення ВУАК за 1926 р., К. 1927, с. 177, XVI, табл. 3.
Е. Ю. Кричевський, Поселення в Городську, „Трипільська культура“ АН УРСР, 1941, с. 418.

¹⁹ М. Kimakowicz-Winnicki, Spinn und Webwerkzeuge, Manusbibliothek, 1910, IV.

їжі (Szilagni, Gooss), інші за підставки для рожня ((Ленгольк і Ром-мер) або за речі, які нагрівали і потім кидали в рідину, щоб зварити її (Крухельська). Частина авторів вважає їх за рибальські грузила (наприклад, Нідерле, Герман) і, нарешті, багато хто (Паур, Гейерлі, Бушен, Еберт та ін.) вважають їх за ткацькі. Кімакович-Вінницький, цілком відкидаючи всі пояснення, крім рибальського і текстильного призначення грузил, дає ще нове пояснення вживання грузил у текстильному виробництві, про що далі скажемо.

Рис. 13.

На даному етапі нашого обізнання з докласовою економікою і технікою, ми не можемо ще точно визначити призначення всіх речей, що називаються грузилами. В кожному разі вони вживалися для різних потреб, і говорити про одно яке-небудь їх призначення аж ніяк не можна. Зрозуміло, що серед них є і рибальські грузила. Ознаками рибальських грузил вважаємо дуже протерті (іноді навіть наскрізь), у верхній частині дірки, що говорять про підвішування, та сильно обтерті боки і денця грузил, що свідчить про тертя, що могло статися лише при рибальстві (об дно ріки та землю). Потім треба виділити грузила, що,

як довів Кімакович-Вінницький, були підставками для веретен при змотуванні з них ниток, Велику користь при цьому дає дослідження спрацьованості дірок у грузилах. Ті грузила, у яких із стінок дірок видно, що в них оберталася кругла річ з певним натискуванням під вагою вниз, саме й були, найпевніше, такими підставками під веретена. Дуже переконливою є аналогія з дерев'яним приладдям для розмотування ниток у сучасних румунів, що наводить Кімакович-Вінницький.

Три грузила в Державному республіканському історичному музеї Києва №№ 4600, 12622 та 4618 саме до таких і належать, а одне з них № 4618, як видно, виконувало дві роботи: спочатку воно було теж підставкою, а коли попсувалося і втратило свою стійкість, його пристосували до верстата, причому лишився слід від натягнення ниток в його верхньому краї.

За справжні грузила для ткацького верстата вважаємо грузила № 1230 Історичного музею, та грузила с. Райків, опубліковані в „Короткому звідомленні ВУАК'у“ за 1926 р. (табл. 9, рис. 11). На них видно сліди від тертя ниток, на яких висіли грузила і, крім того, на музейному примірнику немає ніяких слідів потертості ребер піраміди.

Усі ці грузила аналогічні знайденим в Трої²⁰, Чехії²¹ і „L'île des Morts“²². Останні розкопи дають детальний опис умов, в яких було знайдено дві групи грузил (19 і 27 штук) серед решток обгорілого дерева із східного боку згорілого будинку, який датують залізним віком. Автор рішуче вважає їх за ткацькі грузила, а серед обгорілого дерева бачить навіть рештки одного блята розміром в 21 см. Всі грузила вагою від 540 до 280 г. На багатьох з них видно сліди ниток, на яких вони висіли.

Крім того, серед випадкових знахідок у Києві і з розкопів С. С. Гамченка в селі Стіна є ще три грузила іншої форми: а саме овальні, плоскі з великим отвором не в центрі, а у верхній частині, яка тонша за нижню. Одно з них (київське) має зрізаний низ і тому може стояти, а вгорі в ньому сідлоподібна заглибина. Всі ці грузила дуже зручно підвішувати.

Дуже важко що-небудь сказати про хвойківські грузила, які він називав бубликоподібними і вважав за ткацькі (розмір їх дуже різноманітний: від 6,1 до 8,5 см, вага від 94 до 287 г.). Всі вони зроблені з м'якої, майже неопаленої глини і дуже вкриті сірою патиною, через яку не можна виявити ніяких слідів спрацьованості.

Отже, розглянувши грузила і виділивши з них грузила текстильні двох призначень, ми повинні перейти до питання про ткацький верстат.

Цікавий з цього погляду матеріал дають замітки В. В. Хвойки про те, що в Халеп'ї на площадці „на просторі близько одного метра знайдено 22 екземпляри грузил від ткацького верстата у вигляді бубликів і заокруглених конусів“²³. В урочищі Довжок „із східного боку

²⁰ Ebert, Там же, XIII, F. 75.

²¹ Нидерле, Человечество в доисторические времена, СПб, 1898, рис. 127.

²² G. Hatt, Emplacement de l'incendie d'une maison de l'âge du fer dans l'île des Morts. Mémoires de la Soc. royale des Antiquaires du Nord. 1929—1930, с. 300—350.

²³ В. В. Хвойка, Каменный век Среднего Приднепровья, Труды XI АС, т. I, с. 774—775.

на невеликій, закопченій сажею площадці знайдено 18 глиняних грузил у вигляді великих товстих бубликів, що їх вживали, мабуть, при ткацькому верстаті²⁴. В селі Томашівці²⁵ у четвертій споруді, знайдено в 1925 р. групу грузил — дев'ять (докладних відомостей про них не маємо), розташованих у ряд з невеликим загином завдовжки приблизно

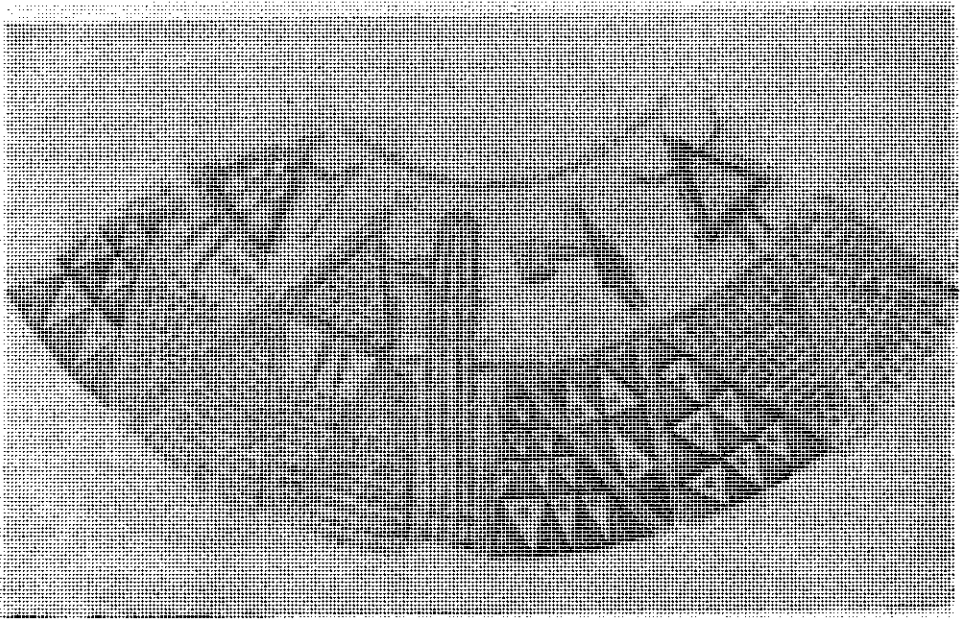

Рис. 14. Зображення ткацького веретена з урни гальштатських могил в Обенбургу (за Форрером).

в і м і, крім того, там же знайдено розкидані по одному, по три грузила. На жаль, ніяких решток дерева не помічено. Все це нагадує нам знахідки в швейцарських селищах на палях в Робенгаузені, де два оброблені стовпи були вміщені на відстані 40—50 см один від одного і між ними лежало 12 грузил²⁶. Jentsch в Burgwall von Niomitzoth теж було знайдено 14 грузил, розташованих двома паралельними рядами²⁷.

На дуже примітивному стилізованому малюнку²⁸ з урни гальштатських могил в Обенбургу в Угорщині (рис. 14) можна бачити чотири довгі смуги з подвійними круглими грузилами на кінцях. Вгорі видно заткаю частину і піткання, намотане на паличку або веретено. Дві поперечні лінії майже посередині основи нагадують пристрій для факу.

²⁴ Там же, с. 790.

²⁵ Коротке повідомлення ВУАК за археологічні дослідження 1925 р. К. 1926, с. 56.

²⁶ Ebert. Там же.

²⁷ Kimakowicz-Winnicki. Там же.

²⁸ Forrer. Там же. 278.

Ніяких стовпів (підпорок), на які підвішено основу, на малюнку не по значено, хоч без них їй ні на чому було б триматися.

Реальніше трактоване зображення подібного верстата на грецькій вазі (рис. 15), виданій у Блюмера²⁹: два вертикальні стовпи вбито в землю або вставлено в якусь підставку; угорі вони мають поперечину, що служить навоєм для готової тканини. Основа звисає вниз і на кінцях її підвішені круглі кулясті грузила, зображені в два ряди, що підкреслює поділ основи на парні й непарні нитки. Поперечини, зображені трохи вище середини верстата, знов-таки говорять про пристосування для факу. Всього 15 грузил. Піткання намотане на паличку і човника ще не має. Ткання починається зверху. На другому грецькому малюнку (рис. 16) з чорнофігурної вазі V століття³⁰, хоч верстат зображений далеко складніше, але грузила так само розміщені в два ряди у вигляді трикутників або пірамід.

У скандинавських селах досі можна зустріти³¹ подібні верстати, де на двох вертикальних стовпах угорі лежить поперечина, до якої прикріплено основу. Тут же є пристосування для факу. Грузила мають форму конусів — їх 10 штук; кожне з них натягає групу ниток. Для піткання є човник. Цілком аналогічний верстат з кулястими грузилами (рис. 17) трапляється на Фарерських островах³².

За повідомленням В. Р. Чейлітки, ще в 1930 р. у Хіві вживали для виробництва „бордана“ (з тонкого очерету) вертикальні верстати з грузилами-камінцями та човниками.

Хоч кожне грузило натягає кілька ниток основи, скрізь, крім першого стилізованого зображення, ми бачили більше 9 грузил, що цілком відповідає згаданим вище знахідкам Трипільської культури.

Сказати що-небудь певне про пристосування для факу за відсутністю матеріалу ми ще не можемо, але визнати факт його наявності необхідно, бо про це говорить і якість готового продукту, і наявність човників³³.

Так само треба визнати наявність чогось подібного до блята, можливо, у вигляді звичайної плоскої лінійки, щоб забивати піткання, про що безперечно свідчить щільність тканини видозміненого полотняного переплетення.

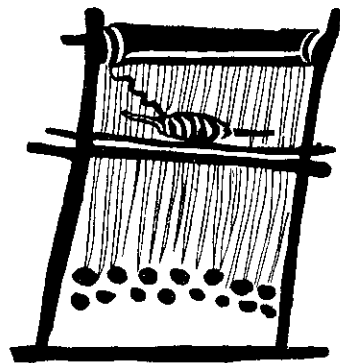

Рис. 15. Зображення ткацького верстата на грецькій вазі (за Блюмером).

²⁹ H. Blümmer, Technologie und Terminologie des Gewerbe bei Griechen und Römern, Leipzig-Berlin, 1912.

³⁰ Flemming, Textile Künste, F. 8.

³¹ В. Данилевський, Історія техніки, 1929, с. 87.

³² Нидерле, Там же, рис. 128 (за Монтеліусом).

³³ Історія техніки, т. I, ч. I, Акад. наук, М. 1936, с. 288. С. С. Гамченко, Спостереження над даними дослідів Трипільської культури, 1904—1913. „Трипільська культура на Україні“, т. I, с. 37.

Отже, розглянувши весь керамічний матеріал, так або інакше пов'язаний з текстилем, ми переконались, що ткацька справа стояла у „трипільців“ вже на значно високому ступені, якого не можна було б досягти без відповідної спеціалізації і поділу праці, що на цей час, за Енгельсом, вже відбувся між чоловіком і жінкою: „жінка дбає про домашнє господарство, готує їжу, тканини і шие одяг“³⁴.

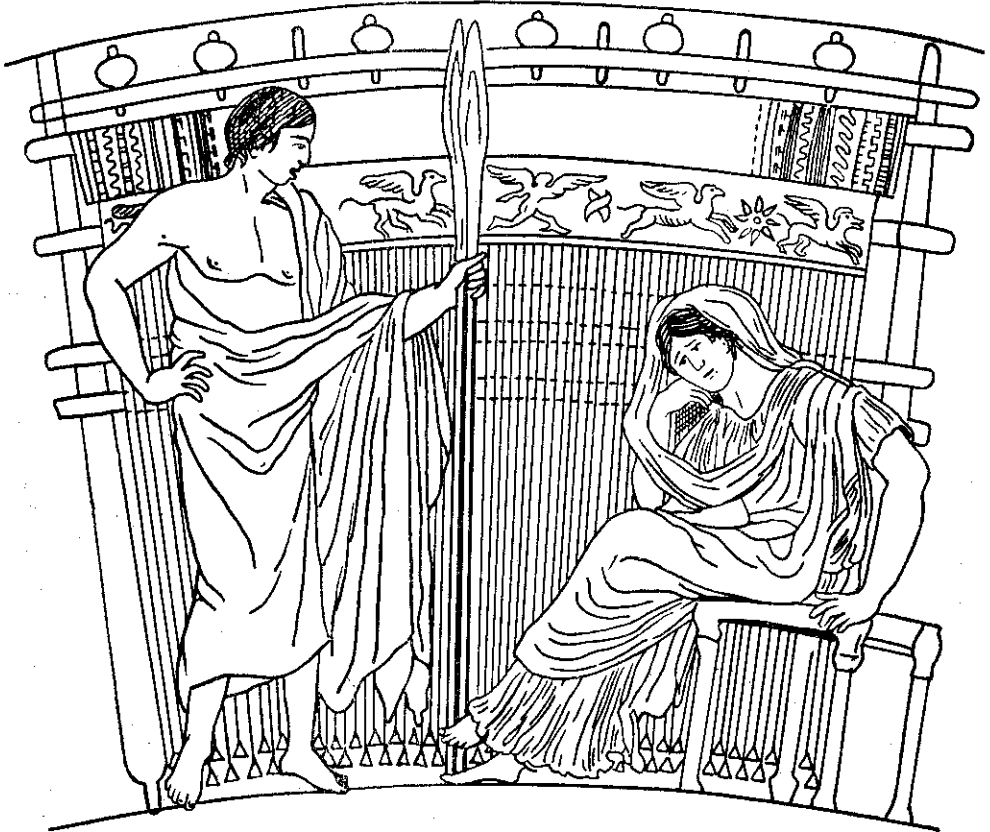

Рис. 16. Зображення ткацького верстата на грецькій чорно-фігурній вазі (за Флемінгом).

Але це не дає нам ще повного уявлення про тодішні тканини, бо напевне гончар користувався грубшими і простішими зразками.

Коли трипільські статуетки зображують людей і дають деякий матеріал для висновків про одяг „трипільців“, то про самі типи і сорти тканин вони нічого не кажуть.

Особливо багато додаткового матеріалу потрібно для реконструкції інструментарію.

Сподіватимемось, що уважніші і технічно більш досконалі сучасні розкопки розкриють нам потрібні в цій справі деталі.

³⁴ Енгельс, Там же, с. 160.

М. НОВИЦКАЯ

(Киев)

К ВОПРОСУ О ТЕКСТИЛЕ ТРИПОЛЬСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Резюме

До сих пор нигде не обнаружено остатков тканей Трипольской культуры. Детальное изучение Трипольской керамики даёт много данных, свидетельствующих о высоком уровне ткачества у трипольцев.

Отпечатки тканей на донышках сосудов из раскопок С. С. Гамченко 1929 г. в с. Стина Томашевского района на Тульчинщине (6 фрагментов) и из раскопок Штерна в Петренах (2 фрагмента и один сосуд кратеро-рового типа) показывают, что трипольцы, во-первых, знали вязание на спицах простого чулочного типа и, во-вторых, ткали материи двух сортов: простого полотняного переплетения и его видоизменения, при котором уток так плотно сбит, что основы почти не видно.

На вязание употреблена толстая, прядённая (возможно из шерсти) нитка, диаметром приблизительно 1,5 мм.

На тканях нитки гораздо тоньше, иногда тоже только пряденные, толщиной от 0,7 до 1,2 мм в диаметре, а иногда толщиной от 0,9 до 1,6 мм, ссученные из двух ниток.

Ткани простого полотняного переплетения довольно ровные, большей частью одинаковой плотности по основе и утку, не больше 7 ниток на 1 см, иногда — по основе на одну нитку меньше, чем по утку.

Ткани второго типа, наоборот, имеют всегда разницу в плотности по основе и утку, например, при четырёх нитках (на 1 см) по основе — 6 ниток утка, при трёх нитках основы — 7 ниток утка.

Прядение, повидимому, производилось при помощи деревянного веретена с глиняным пряслицем.

Ткали трипольцы уже на станках, вероятно, вертикальных с подвешенными к ниткам основы грузилами. Материалов для суждения о трипольских станках очень мало. Единственным доказательством являются глиняные грузила, находимые иногда разбросанно, а в некоторых случаях лежащими в ряд на протяжении около 1 метра (9 и 22 штуки в ряду). Анализ отработанности дырок грузил и отсутствие следов трения по земле боков и днища грузил говорят, что они были подвешены к основе, а не к рыбацким сетям.

Сделать заключение о материале тканей по отпечаткам не представляется возможным, но по всему комплексу знаний о трипольцах, можно предположить, что употреблялись и растительные волокна и шерсть.